

TYOLOGIE PSYCHOLOGICKÝCH PROFILŮ NA ZÁKLADĚ PĚTIFAKTOROVÉHO MODELU OSOBNOSTI (BIG FIVE)

Úvod a teoretické východisko

Pětifaktorový model osobnosti, známý jako Big Five, je v současnosti považován za „zlatý standard“ v psychologii osobnosti (McCrae & Costa, 2008). Tento model popisuje lidskou osobnost skrze pět dimenzí: extraverci, přívětivost, svědomitost, neuroticismus a otevřenost vůči zkušenosti (Goldberg, 1992). Pro český kontext je zásadní práce Hřebíčkové (2011), která potvrdila psychometrickou stabilitu tohoto modelu u nás.

Data

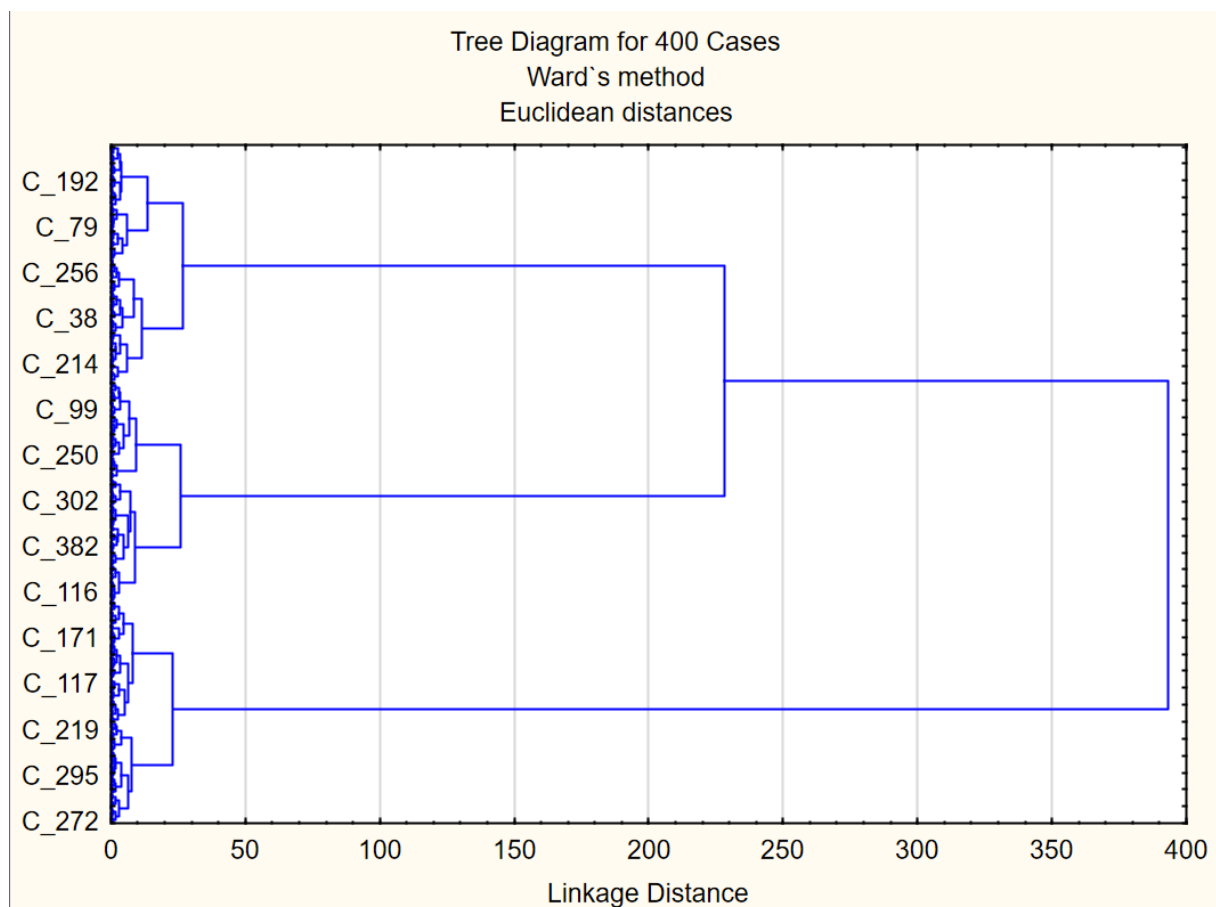
Data použitá v této práci byla generována pomocí umělé inteligence (Gemini AI) pro účely demonstrace vícerozměrných statistických metod v psychometrii. Výzkumný soubor tvoří celkem 400 respondentů, jejichž profily simulují průměrné skóry v rámci pěti dimenzí inventáře Big Five Inventory. Konkrétně se jedná o proměnné extraverce, přívětivosti, svědomitosti, neuroticismu a otevřenosti vůči zkušenosti.

Metoda

Zvolenou metodou pro identifikaci osobnostních typologií je shluková analýza (clusterová analýza), která v rámci vícerozměrné statistiky slouží k odhalování vnitřní struktury dat a klasifikaci objektů do homogenních skupin (Everitt et al., 2011). Tato metoda představuje tzv. personocentrický přístup k analýze dat, jehož primárním cílem je seskupit respondenty na základě jejich vzájemné podobnosti v měřených dimenzích, spíše než zkoumat lineární vztahy mezi proměnnými jako takovými (Caspi et al., 2005). Podle Hendla (2016) je klíčovým principem shlukování minimalizace vnitroskupinové variability a maximalizace variability meziskupinové, což v kontextu modelu Big Five umožňuje transformovat komplexní pětifaktorové profily do srozumitelných osobnostních prototypů. Vzhledem k povaze dat byla využita kombinace hierarchické Wardovy metody, která je efektivní při odhalování přirozených struktur v datech, a následné nehierarchické metody k-průměrů, která slouží k finální optimalizaci a zpřesnění výsledné klasifikace (Everitt et al., 2011).

Práce s daty a výsledky analýzy

Před samotným zpracováním byla data nejprve standardizována pomocí Z-skóre, čímž byla zajištěna srovnatelnost jednotlivých dimenzí Big Five a eliminován vliv rozdílných rozptylů u původních položek. K identifikaci optimální struktury dat byla využita hierarchická shluková analýza Wardovou metodou. Z výsledného dendrogramu (viz Graf 1) je patrný strmý nárůst aglomerační vzdálenosti ve chvíli, kdy se model láme na tři hlavní větve. Toto „koleno“ v grafu indikuje, že tříshlukové řešení nejlépe reprezentuje vnitřní organizaci dat.

Graf 1

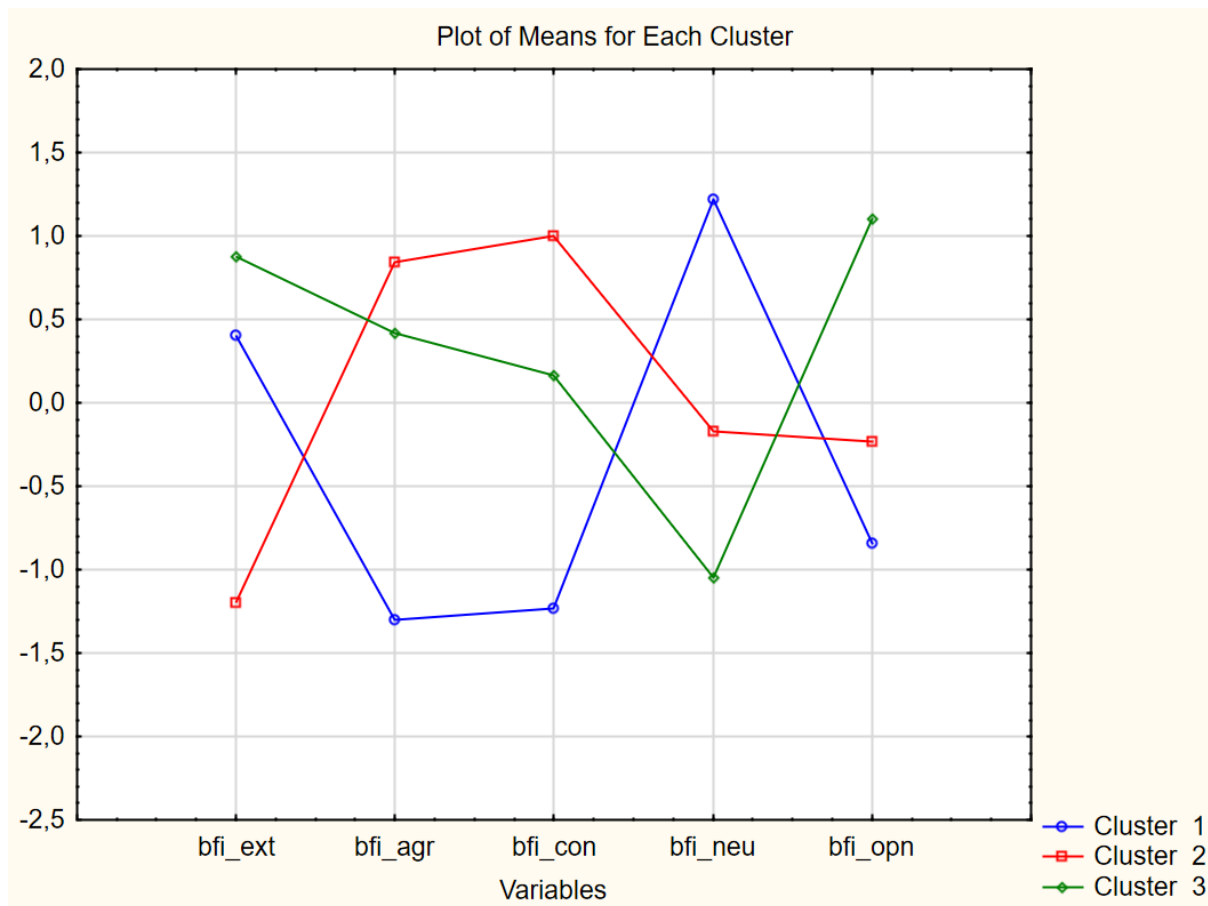
Dendrogram

Následná analýza profilů skrze graf průměrů (viz Graf 2) umožnila identifikovat tři specifické typologie, které svou konfigurací odpovídají teoreticky ukotveným prototypům (Caspi et al., 2005).

Shluk 1 (Modrá linka – „Nedostatečně kontrolovaný typ“): Tato skupina vykazuje nejméně adaptivní osobnostní profil. Respondenti v tomto shluku mají výrazně nízkou přívětivost a svědomitost, což může naznačovat horší sebekontrolu, impulzivitu a nižší ochotu ke spolupráci. Zásadním znakem je vysoká úroveň neuroticismu, která svědčí o emoční nestabilitě a zvýšené náchylnosti ke stresu. Extraverze je mírně nadprůměrná, nicméně nižší otevřenost vůči zkušenosti ukazuje spíše na menší flexibilitu a konzervativnější přístup. Tento profil odpovídá tzv. nedostatečně kontrolovanému typu.

Shluk 2 (Červená linka – „Nadměrně kontrolovaný typ“): Tento profil je charakteristický nízkou extraverzí, tedy spíše introvertním zaměřením. Respondenti jsou však výrazně svědomití a přívětiví, což ukazuje na vysokou míru odpovědnosti, spolehlivosti a ochoty ke spolupráci. Úroveň neuroticismu je mírně podprůměrná, což naznačuje relativně dobrou emoční stabilitu. Otevřenost vůči zkušenosti je spíše nižší. Jedná se o jedince, kteří jsou organizovaní, pečliví a nekonfliktní, avšak méně sociálně aktivní. Tento profil odpovídá nadměrně kontrolovanému typu.

Shluk 3 (Zelená linka – „Odolný typ“): Tato skupina vykazuje nejvíce adaptivní profil. Respondenti v tomto shluku mají vyšší extraverzi, přívětivost i svědomitost. Klíčovým znakem je velmi nízká úroveň neuroticismu, což svědčí o vysoké emoční stabilitě a dobrém zvládnání zátěže. Zároveň se vyznačují vysokou otevřeností vůči zkušenosti, která ukazuje na kreativitu, flexibilitu a zájem o nové podněty. Tento profil odpovídá tzv. odolnému (resilientnímu) typu osobnosti.

Graf 2 Průměrné skóry jednotlivých shluků

Závěr

Předložená analýza potvrdila, že pětifaktorový model osobnosti lze efektivně transformovat do srozumitelné typologie prostřednictvím metod shlukování. Identifikace tří stabilních profilů – odolného, nadměrně kontrolovaného a nedostatečně kontrolovaného – přímo koresponduje s etablovanými teoretickými modely osobnostních prototypů (Caspi et al., 2005). Přestože byla v práci využita syntetická data, výsledky jasně demonstrují hlavní přínos personocentrického přístupu, kterým je redukce komplexních psychometrických dat do prakticky srozumitelných kategorií.

Seznam použité literatury

- Caspi, A., Roberts, B. W., & Shiner, R. L. (2005). Personality development: Stability and change. *Annual Review of Psychology*, 56, 453–484. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141913>
- Everitt, B. S., Landau, S., Leese, M., & Stahl, D. (2011). *Cluster Analysis* (5. vyd.). Wiley.
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4(1), 26–42. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.4.1.26>
- Hendl, J. (2016). *Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat* (5. vyd.). Portál.
- Hřebíčková, M. (2011). *Pětifaktorový model osobnosti: NEO osobnostní inventář a pětifaktorový dotazník*. Grada Publishing.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (2008). The Five-Factor Theory of personality. V O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3. vyd., s. 159–181). Guilford Press.